

XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık

Agriculture and Livestock in Alaşehir in the Mid-19th Century

Ertan Gökmen*

Özet

Bu çalışmada, Gediz Ovası'nın verimli toprakları üzerinde kurulan Alaşehir'in XIX. yüzyıl ortalarındaki tarım ve hayvancılığı ele alınmıştır. Çalışma, kaza merkezine ait yirmi adet temettuat defteri esas alınarak yapılmıştır. Yapılan bu araştırma ile kazada ziraat yapılan arazilerin toplam miktarı; bunun ne kadarının tarla, bağ ve bahçe olarak kullanıldığı, ziraati yapılan ürünlerin neler olduğu ve tarım işletmelerinin büyüklüğü gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Kazanın büyük ve küçükbaş hayvancılığı ile taşıma işlerinde kullanılan hayvanların neler olduğu ve halkın elinde bunlardan ne kadar bulunduğu da ortaya konmuştur. Ayrıca XIX. yüzyılda Osmanlı tarımında iç ve dış sebepler dolayısıyla meydana gelen gelişmelerden kaza tarımının nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Manisa, Alaşehir, Tarım, Hayvancılık

Abstract

Based on the examination of 20 financial records (temettuat defterleri), this study explores the agriculture and livestock in Alaşehir, founded on fertile lands in the plain of Gediz, in mid-19th century. It shows the amount of land and how much of it was used for crop-fields, gardens and vineyards, what sort of crops were grown and what size lands were. It also provides information on the extent of sheep/goat and cattle breeding; and which animals were used for transportation. Finally, it looks into whether or not agriculture and livestock in Alaşehir was affected, and to what extent, by any changes that occurred and was caused by internal and external factors in the Ottoman agriculture.

Key Words: Ottoman State, Manisa, Alaşehir, Agriculture, Livestock.

Giriş

Bu çalışma, Alaşehir temettuat defterleri esas alınarak hazırlanan iki makaleden biri olup, kaza merkezinin demografik, sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koyan "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir" adlı çalışmayı¹ tamamlamaktadır. Bu çalışmada ise, Alaşehir kaza merkezinin tarım ve hayvancılığı ele alınmıştır. Kaza-

* Yrd. Doç. Dr. Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail : ertan.gokmen@bayar.edu.tr

¹ Bu çalışma, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü tarafından yayınlanan Tarih İncelemeleri Dergisi, Temmuz 2010 tarih ve XXV-1 sayısında yayınlanacaktır.

nın Osmanlı idaresine geçişi, idarî yapısı ve demografik durumu Alaşehir üzerine yapılan bazı çalışmalarda² ve hazırladığımız diğer makalede ortaya konduğundan, burada bu hususlar üzerinde durulmamıştır.

Alaşehir, XIX. yüzyıl ortalarında Aydın vilayetinin Saruhan sancağına bağlı bir kaza durumundadır. Kaza merkezinde dördü gayrimüslim ve on altısı Müslim olmak üzere yirmi mahalle bulunmakta ve bu mahallelerde toplam 1356 hanede tahminî 6780 kişi yaşamaktadır.³ Müslümanlar 1069 (%78,8), gayrimüslimler ise 287 (%22,2) haneden ibarettir. 147 hane ile Câmî-i Kebîr, 145 hane ile Şeyh Sinan, 128 hane ile Âb-ı Berd ve 100 hane ile Tepecik Müslümanların; 79 hane ile Güzel Papas ve 75 hane ile Turunçlu gayrimüslimlerin en kalabalık oldukları mahallelerdir. Diğer mahalleler ise küçük ve orta büyüklüktedir. Alaşehir kazasının da içinde bulunduğu Batı Anadolu Bölgesi XIX. yüzyılda İmparatorluğun ihracata dönük tarım yapan bir bölgesi durumundadır.⁴ Alaşehir de bu bölge içerisinde yer almaktadır. Dolayısı ile kazanın tarım ve hayvancılığı üzerine vereceğimiz bilgiler daha da önemli hale gelmektedir. Ancak kaza tarımına dair verilen bilgilerin daha iyi değerlendirilebilmesi ve imparatorluk genelindeki tarımsal yapı ile karşılaştırma yapılabilmesi için XIX. yüzyıl Osmanlı tarımı hakkında çok kısa da olsa bilgi verilecektir.

A-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarımına Genel Bir Bakış

XIX. yüzyılda, Osmanlı'nın verimli ve geniş topraklarının çok azında tarım yapılmasına rağmen ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanmaktaydı. Halkın önemli bir kısmı geçimini tarımdan sağlamakta olduğu gibi hazine gelirlerinin büyük kısmı da zirâî ürünlerden alınan vergilerden oluşmaktaydı. Dolayısıyla devletin ihracatını da yine bu ürünler teşkil etmekteydi.⁵ Rumeli'de ekili alanlar Anadolu'ya oranla daha fazlaydı. Toprağın bu bolluğuna karşın emek ise kıt

² Recep Akıncı, *Eski Philadelphia Bugünkü Alaşehir*, İzmir 1949; Feridun Emecen, "Alaşehir", *D/Â*, Diyanet Vakfı Yayını, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 342-343; "Alaşehir", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 2, MEB. Yayını, İstanbul 1966, s. 4-5; Muzaffer Tepekaya, "Osmanlı'da Bir Yerel Yönetim Örneği: Alaşehir Kazası (1878-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2, s. 79-107; M. Halil Yinanç, "Alaşehir", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, MEB. Yayını, İstanbul, 1989, s. 291-293; Besim Dalkot, "Alaşehir", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, MEB. Yayını, İstanbul, 1989, s. 292; *1932 Yılı Manisa Yıllığı*, Yersiz 1932, s. 168-197, Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt 8, Üçdal Neşriyat, (sad. Tevfik Temelkuran ve Necati Aktaş), İstanbul 1985, s. 516

³ Kaza merkezinin toplam hane sayısı, adları ve numaraları verilen mahallelere ait temettuat defterlerindeki hane sayıları dikkate alınarak tespit edilmiştir. Elde edilen toplam hane sayısı genel kabul görmüş hane büyüklüğü olan beş rakamı ile çarpılarak elde edilmiştir. BOA. ML. VRD. TMT., Defter No: 1403 (Kazgâni), 1409 (Debbâğhâne), 1414 (Bâlânî), 1418 (Eskiçarşı), 1427 (Tepecik), 1425 (İlica), 1423 (Kâtib Ali), 1430 (Câmî-i Kebîr), 1432 (Kadı Sinan), 1438 (Şeyh Sinan), 1446 (Yaviler), 1460 (Karaağaç), 1459 (Arslan Fakı), 1465 (Elhizar), 1412 (Âb-ı Berd), 1467 (İbrahim Çelebi), 1462 (Hızır İlyas/Gayrimüslim), 1435 (Kiremitli/Gayrimüslim), 1431 (Güzel Papas/Gayrimüslim), 1434 (Turunçlu/ Gayrimüslim)

⁴ Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1557

⁵ Quataert, *a.g.m.*, s. 1556

idi.⁶ Tarımdan istenilen düzeyde verim alınamadığı gibi elde edilen ürün de değerlendirilemiyordu. Tarımı geliştirmek için teşvikler ve tedbirler alınması gerektiğini düşünen Tanzimat yöneticileri, öncelikle bu konularla ilgilenmek ve araştırmalar yapmak ve üzere 1843’te “ziraat meclisi”ni ve üreticiye kredi verilebilmesi için de 1843 yılında “Nâfia Hazinesi”ni kurmuşlardır. Ziraî ürünlerin serbest ticaretinde engel oluşturan devlet mübayaaları ve tekelleri de kaldırılmıştır.⁷

Tanzimat yönetimi, ziraî gelişmeyi çok yönlü sosyal ve ekonomik bir kalkınma programının bir parçası olarak görüyordu. Bu yüzden idareciler, tarımsal gelişmeyi engelleyen sebeplerin ortaya çıkarılmasını istemişler ve oluşturdukları imar meclisleriyle sorunları yerinde tespit etmeye çalışmışlardır. Bu meclis raporları doğrultusunda, ürünlerin kolayca pazara ulaştırılması için yolların yapılmasına, nehirlerin ulaşımına açılmasına, üreticiye kredi verilmesine, vergi yükünün hafifletilmesine, ticarî değeri yüksek ürünlerinin üretimime yönelik vergi muafiyetleri sağlanmasına, ziraî metotların geliştirilmesi için yurtdışından getirilecek araç ve gereçlere vergi muafiyeti getirilmesine çalışılmıştır.⁸

Bu yüzyılda Osmanlı ziraatını biraz da dış piyasaların talebi şekillendirmiştir. Dış talep doğrultusunda pamuk, tütün, kök boya ve üzüm gibi bazı ürünlerin ziraatında zaman zaman gerilemeler ve ilerlemeler meydana gelmiştir.⁹ Bu yüzyıldaki ziraî hayatla ilgili olarak söylenmesi gereken bir diğer husus da, tarım arazilerin büyüklüğü ile bu arazilerin işletilme biçimleridir. Anadolu’da küçük ve orta büyüklükte arazi mülkiyeti yanında büyük toprak mülkiyeti de görülmekte idi. Bu yüzyılda iç ve dış pazara yönelik tarımsal üretim yapan işletmelerin önemli bir bölümü küçük ve orta ölçekte idi. Büyük arazi sahipleri ise daha çok ortakçılık yolu ile arazilerini işletiyorlardı. Küçük köylü işletmeleri de XIX. yüzyıl boyunca önemlerini korumuşlardı.¹⁰ Küçük üretici XVII ve XVIII. yüzyıllarda, yapı değişikliğine uğrasa da, XIX. yüzyıl ortasında hala egemen ve belirleyici işletme tipi olma özelliğini devam ettirmiştir.¹¹

B-Alaşehir Kazasında Tarım

Yukarıda kısaca açıklanan tarımsal yapı karşısında Alaşehir kazasının tarımı ne durumda idi? Tahminî nüfusunu verdiğimiz Alaşehir halkı geçimini nasıl sağlıyordu? Bu gibi sorulara Alaşehir kaza merkezine ait yirmi adet temettuat defterinde yer alan bilgiler doğrultusunda cevap verilmeye çalışılacaktır.

⁶ Tefik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul 1998, s. 67

⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları 5. Baskı, İstanbul 2000, s. 219

⁸ Tefik Güran, “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler”, *150. Yılında Tanzimat*, (Yay. Haz. H. Dursun Yıldız), Ankara 1992, s. 221-224

⁹ Quataert, *a.g.m.*, s. 1557-1559

¹⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, TV y., İstanbul, 1984, s.98

¹¹ Güran, *a.g.m.*, s. 229

Temettuat defterlerindeki bilgilere göre, şehir halkından bir kısmı ticaretle, bir kısmı esnaflıkla ve bir kısmı da ziraatla geçimini sağlamaktadır. Bazı kişiler ticaret ve esnaflık yanında tarımla da uğraşmaktadırlar. Kaza merkezinde 1356 hanede toplam 1405 mükellef yaşamaktadır. Bu kişilerden 882'si (%62) esnaftır. 289'u ise (%20,5) tarım sektöründe çalışmaktadır. 81 kişi (%5,7) dinî ve idarî alanda hizmet vermektedir. 32 kişi (%2,2) ise tüccardır. Geriye kalan 121 kişi (%8,6) ise ihtiyar, hasta, sabi, sakat, mecnun gibi kişilerden oluşmaktadır. Tarım sektörü içinde yer alan kişilerden dokuzu ashâb-ı çiftlik, 76'sı erbâb-ı ziraat, 156'sı ırgat, 16'sı çapacı, 14'ü bahçıvan, sekizi tütüncü, ikisi bostancı, ikisi ziraatçı, birer tanesi duhan ekici, duhancı, duhan kıyıcı, harman kaldırırcı, rençper ve zürrâ-ı bostandır. Yukarıda belirtilen 156 ırgatın büyük kısmının şunun bunun tarlasında işçi olarak çalıştığı tahmin edilebilir. Irgatlar ve çapacılar tarım sektöründe çalışan kişilerin %59,5'ini oluşturmaktadır. Şüphesiz kazada tarım ile ilgisi bulunan kişilerin sayısı yukarıda belirtildiği kadar değildir. Tarım dışı mesleğe sahip olan bazı kişilerin de az yada çok ekip biçtiği tarlası, bağ ve bahçesi bulunmaktadır.¹²

I-Alaşehir'de Tarım Alanları

Alaşehir, coğrafi konumu ve toprak yapısı itibarıyla ziraata elverişli bir yapıdadır. Bozdağ'ın kuzey-doğu eteğinde Gediz Nehri'ne bağlanan Alaşehir Çayı'nın yarım saat kadar güney batısında, ormanla kaplı bir tepenin altında güzel bir mevkide bulunmaktadır.¹³ Alaşehir Ovası ekilebilir verimli bir arazi olup tarla, bağ ve meralarla kaplıdır. Ova ve dağ kısmındaki arazilerde buğday, arpa, afyon, tütün, pamuk, bakla ve palamut gibi ürünler yetiştirilmektedir.¹⁴ Günümüzde bağcılık ziraatı açısından iyi durumda olan Alaşehir arazisinin, XIX. yüzyıl ortasındaki kullanım şekli nasıldı? Temettuat defterlerindeki bilgilere göre bu soruya cevap verilmeye çalışılacaktır. Temettuat defterlerindeki bilgilerden, Alaşehir kaza merkezinde oturan kişilerin arazileri ile bunlar üzerinde ekim-dikimi yapılan ürünlerin neler olduğu ve bu ürünler için ayrılan tarım alanlarının büyüklüğü tespit edilebilmektedir. Temettuat defterlerinde, Alaşehir'de tarım yapılan araziler, mezru tarla, gayr-i mezru tarla, nadas tarla, kiralanan tarla (müste'cir olunan), kiraya verilen (icarı olan) tarla, ortak ekilen tarla (şeriki ile), otlular, bahçe ve bağ arazisi şeklinde belirtilmiştir. Aşağıdaki tabloda, kaza merkezinde yaşayan hanelerin elinde, belirtilen türde kaç parça arazi bulunduğu ve bunların toplam dönümü gösterilmiştir.

¹² Burada verilen rakamlar, yukarıda künyeleri verilen Alaşehir kaza merkezine ait yirmi adet temettuat defterine göre hazırlanmıştır.

¹³ Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-Âlâm*, Birinci cilt, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, s. 280

¹⁴ 1932 Yılı Manisa Yılığ, s. 177

Tablo-1 Kaza Merkezindeki Arazinin Kullanım Biçimlerine Göre Dağılımı (Arazi Sayısı/Arazilerin Toplam Dönümü)

Arazinin Kullanım Şekli	Mezrû Tarla	Kiralanan Tarla	İcarlı Tarla	Şerikinin Tarlası	Nadas Tarla	Otlu Tarla	Bahçe	Bağ	Hane Sayısı/Toplam Dönüm
Kaza Merkezi Toplam Hane Sayısı 1356	257/ 23243	66/ 853,5	53/ 2126	46/ 1046	21/ 3944,5	5/ 835	108/ 385,5	724/ 1636,5	1280/ 34070
Tabloda koyu olarak verilen rakamlar belirtilen türdeki arazi sayısını diğeri ise toplam dönümü vermektedir.									

Kaynak: Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.

Kaza merkezinde oturan şahıslara ait arazilerin toplam miktarı 34.070 dönümdür. Şahısların ellerinde belirtilen türlerde toplam 1280 parça arazi mevcuttur. Bu arazilerden 257 parçası mezru tarlaya (23.242 dönüm %68,2); 21 parçası gayr-i mezru nadas tarlaya (3.944,5 dönüm %11,5); 724 parçası bağ arazisine (1.636,5 dönüm %4,8); 53 parçası kiraya verilen araziye (2.126 dönüm %6,2); 46 parçası şerikinın tarlası şeklinde belirtilen araziye (1.046 dönüm %3); 66 parçası kiralanan araziye (853,5 dönüm %2,5); beş parçası otlağa (835 dönüm %2,45); 108 parçası da bahçe arazisine (385,5 dönüm %1,13) aittir. Toplam 34.070 dönümlük arazinin 31.211 dönümü (%91,6) tarla olarak kullanılmaktadır. Bu 34.070 dönümlük arazi kaza merkezindeki 1356 haneye bölündüğünde her haneye ortalama 25 dönümlük bir arazi düşmektedir.¹⁵ Gayrimüslim mahalleleri hariç tutulursa, Müslüman mahallelerinin toplam arazideki paylarının hane sayıları ile orantılı olduğu söylenebilir. Her mahallede büyük ve küçük arazi sahibi kişiler bulunmaktadır. Yani büyük arazi işleten şahıslar belli mahallelerde toplanmamıştır. Defterlerde gelirleri yazılmakla birlikte, bazı tarlaların kaç dönüm olduğu belirtilmemiştir. Bu tip araziler muhtemelen başkaları ile ortak ekilen ve ortaklardan birinin üzerinde dönümü belirtilenlerdir. Mesela, Kâtib Ali mahallesinden erbâb-ı çiftlikât olup beş parça tarlası ve 21.675 kuruşluk toplam temettuatı olan kişinin arazilerinden hiçbirinin kaç dönüm olduğu belirtilmemiştir.¹⁶ Bunun gibi dönümü belirtilmeyen Câmi-i Kebîr'de beş, Kadı Sinan'da bir, Şeyh Sinan'da altı, Yaviler'de bir, Hızır İlyas da dokuz, Kiremitli'de beş, Güzel Papas'da on, Turunçlu'da üç, İbrahim Çelebi'de bir ve Tepecik mahallesinde dört kişiye ait arazi vardır.¹⁷ Bazı kişilerin Alaşehir dı-

¹⁵ 1844 yılına ait 11 adet köy tipi yerleşim alanları üzerine yapılan bir araştırmada, hanelerden her birine 1,8-51,0 dönüm arasında değişen büyüklükte arazi düşmektedir. Güran, a.g.e., s. 121

¹⁶ BOA. ML. VRD: TMT., 1423, s. 15

¹⁷ BOA. ML. VRD: TMT., Câmi-i Kebîr, 1430, s. 6,12, 14, 18; Kadı Sinan 1432, s. 4; Şeyh Sinan

Gazi

Akademik
Bakış

217

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

şında, Saruhan sancağının Adala, Mendehora ve Sart; Aydın sancağının Kilas ve İnegöl; Kütahya sancağının Kula ve Eşme; Denizli sancağının Kara Ahmedli gibi kazalarında arazileri bulunmaktadır. Bu şahısların sahip oldukları arazilerin büyüklükleri belirtilmemekle birlikte, “*falan sancağın filan kazasında da arazi si vardır*” şeklinde bilgiler verilmiştir. Mesela Kadı Sinan’da bir,¹⁸ Şeyh Sinan’da dört,¹⁹ Karaağaç’ta bir,²⁰ Hızır İlyas’da üç,²¹ Kiremitli’de yedi,²² Güzel Papas’da on iki,²³ Âb-ı Berd’de üç,²⁴ İbrahim Çelebi’de üç²⁵ ve Turunçlu mahallesinde oturan beş²⁶ kişinin yukarıda belirtilen kazalardan birinde veya birkaçında arazisi bulunmaktadır.

Kaza merkezindeki kişiler üzerine kayıtlı 34.070 dönüm arazinin 3.703 dönümü (%10,8) gayrimüslimler tarafından işletilmektedir. Alaşehir merkezde toplam 1356 haneden 287’si (%21) gayrimüslimlere aittir. Bu durumda geriye kalan 1069 Müslüman hane kazadaki toplam arazinin yaklaşık %90’ını işletiyor demektir. Şahıslar, sahip oldukları arazinin tamamını ekmeyip, bir kısmını nadasa bırakmaktadırlar. Nadas, toprağın besleyici unsurlarını artırmak ve daha yüksek bir verim elde etmek için tarlanın sürülüp bir veya birkaç yıl ekilmeden bırakılması işlemi olup, çok eski zamanlardan beri uygulanan bir tarım yöntemidir.²⁷ Yapılan bu işlemle toprak, su ve besleyici maddeler bakımından zenginleştirilmeye çalışılmaktadır.²⁸ Kaza merkezinde nadasa bırakılan toplam arazi miktarı 3.944,5 dönümdür. Bu arazinin 1000 dönümü Kâtib Ali mahallesinden ashâb-ı çiftlikât müteveli Hacı İsmail Ağa’ya, 900 dönümü Âb-ı Berd mahallesinden ashâb-ı çiftlikât Afşarlı Süleyman Ağa’ya, 478 dönümü Kazgânî mahallesinden erbâb-ı ziraat Kirli oğlu Hacı Halil’e ve 400 dönümü de Kadı Sinan mahallesinden Çavuşoğlu Hacı Mehmed’e aittir. Bu şahıslardan ilkinin 750, ikincisinin 500, üçüncüsünün 577 ve dördüncüsünün 2500 dönüm mezru tarlası bulunmaktadır.²⁹ Bu üç şahsın elinde, nadasa bırakılan arazilerin %70,4’ü bulunmaktadır. Bazı kayıtlarda bu arazilerin ne kadar süre ile

(1438, s. 11, 14, 15, 17, 26, 28; Yaviler 1446, s. 2; Hızır İlyas 1462, s. 2, 4, 5, 21, 23, 27, 29; Kiremitli 1435, s. 2, 6, 8, 11, 17; Güzel Papas 1431, s. 3, 4, 14, 15, 16, 21, 22; Turunçlu 1434, s. 9, 18, 28; İbrahim Çelebi 1467, s. 6; Tepecik 1427, s. 2, 5, 10, 13.

¹⁸ BOA. ML. VRD. TMT. 1432, s. 9

¹⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 141438, s. 11, 20, 23, 35

²⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 1460, s. 2

²¹ BOA. ML. VRD. TMT. 141462, s. 4, 21

²² BOA. ML. VRD. TMT. 1435, s. 12, 13, 14, 15, 21

²³ BOA. ML. VRD. TMT. 1431, s. 2, 3, 6, 10, 11, 13, 16

²⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 1412, s. 22, 25, 32

²⁵ BOA. ML. VRD. TMT. 1467, s. 5, 11

²⁶ BOA. ML. VRD. TMT. 1434, s. 4, 14, 22, 23

²⁷ Sami Öngör, *Coğrafya Sözlüğü*, MEB. Yayını, İstanbul, 1961, s. 603.

²⁸ İmparatorluğun değişik yerlerinde rotasyon usulü nadas, orman-tarla-orman şeklinde yapılan nadas şekilleri de mevcuttur. Güran, *a.g.e.*, s. 88-89

²⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1423, s. 14; 1412, s. 6

nadasa bırakıldığı da belirtilmiştir. Mesela, Hızır İlyas mahallesinden bezzaz Bali Oğlu Laskari'nin 25 dönümlük arazisinin üç, aynı mahalleden çukacı esnafı Bahçıvan Oğlu İliya'nın 35 dönümlük arazisinin iki senedir nadasta olduğu belirtilmiştir.³⁰ Nadasa bırakılan dışında, ekim-dikim yapılmayıp hayvan otlağı olarak kullanılan araziler de vardır. 835 dönüm olan bu otlu tarlaların 500 dönümü Kadı Sinan mahallesinden erbâb-ı çiftlikât Çavuşoğlu Hacı Mehmed'e (2500 mezru, 400 dönüm de nadas arazisi mevcut); 399 dönümü ise (*hayvanların otlağı* şeklinde belirtilen) Câmî-i Kebîr mahallesinden Karaman Oğlu Mehmed Ağa yetimi vâsiyesi Hatice hanıma, 30 dönümü de (icarı 20 kuruş gösterilen) Turunçlu mahallesinden bir gayrimüslime aittir.³¹

2- Alaşehir'de Tarım İşletmelerinin Büyüklüğü

Yukarıda belirtildiği üzere, XIX. yüzyıl Osmanlı tarımında yaygın olarak küçük ve orta ölçekte işletme tipleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin farklı şehirlerinin tarımsal yapıları üzerine örnekleme yöntemi ile yapılan araştırmalar, ekili alanların %82'sinin 60 dönümden küçük işletmeler olduğunu göstermiştir. Yine Çan kazası üzerine yapılan bir diğer araştırmaya göre de, ortalama işletme büyüklüğü 48 dönüm civarındadır.³² XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk yıllarını ele alan bir araştırmada ise tarım işletmelerinin %50'ye yakınının 10-50 dönüm arasında olduğu görülmüştür.³³ Temettuât defterlerine dayalı olarak Demirci kaza merkezi üzerine yapılan bir araştırmada ise, şahısların elinde 1392 parçadan oluşan 14.254 dönüm arazi bulunduğu tespit edilmiştir. Toplam arazi miktarı, arazi sayısına bölündüğünde ortalama 10,2 dönümlük arazi büyüklüğü elde edilmiştir.³⁴ Alaşehir kaza merkezine ait defterler üzerinde yaptığımız hesaplamada ise, kazada 1280 parçalık arazinin toplam büyüklüğü 34.070 dönümdür. Toplam arazi miktarı, arazi sayısına bölündüğünde 26,6 dönümlük bir büyüklük elde edilmektedir. Bu hesaplama, 832 parçadan oluşan ve 2022 dönümden ibaret olan bağ ve bahçe arazileri çıkarılarak yapıldığında, 69,6 dönümlük tarla büyüklüğü elde edilmektedir ki, bu rakam imparatorluk genelindeki işletme büyüklükleri için tespit edilen ortalamalara yaklaşmaktadır. Alaşehir kazasında oturan kişilerin ellerinde bir ile 3030 dönüm arasında değişen büyüklükte arazi mevcuttur. Aşağıdaki tabloda şahısların işlettikleri bu arazilerin büyüklükleri ile bu büyüklükte bulunan arazi sayıları verilmiştir.

³⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 1462, s. 11, 23

³¹ BOA. ML. VRD. TMT., 1432, s. 18; 1430, s. 23; 1434, s. 14

³² Güran, a.g.m., s. 229

³³ Bünyamin Duran, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türkiye Tarımındaki Gelişmeler (1870-1914)", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos 1989, TTK y., Ankara, 1990, s. 326

³⁴ Ertan Gökmen, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Demirci Kazası, Demirci Belediyesi Yayını, İzmir 2007, s. 103, 199,

Tablo-2 Kaza Merkezindeki Şahısların Ellerinde Bulunan Tarla Büyüklükleri ve Bunların Sayısı

Arazilerin Büyüklüğü Dönüm	Bu Büyüklükteki Arazi Sahibi Sayısı	Toplam 447 Parça Arazi İçindeki %	Arazilerin Dönüm Olarak Büyüklüğü	Bu Büyüklükteki Arazi Sayısı	Toplam 447 Parça Arazi İçindeki %
1-4	90	20,1	100-149	20	4,7
5-9	45	10	150-249	19	4,2
10-14	55	12,3	250-399	5	1,1
15-19	28	6,2	400-750	14	3,1
20-29	36	8	900-1100	4	0,8
30-49	69	15,4	2500	1	0,2
50-99	61	13,6	Toplam	447	100

Kaynak: Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.

Tablodaki verilere bakıldığında, büyüklüğü 1-20 dönüm arası 218 parça arazi kazadaki 448 parça arazinin %48'ine, 1-50 dönüm arası 323 parça arazi %72'sine, 50-100 dönüm arası 61 parça arazi %13,6'sına, 100-250 dönüm arası 39 parça arazi %8,7'sine ve 250-2500 dönüm arası 24 parça arazi de %5,3'üne karşılık gelmektedir. Kazadaki 24 kişinin elinde bulunan ve büyüklükleri 250 ile 2500 dönüm arasında değişen 24 parçalık arazinin toplam büyüklüğü 16.504,5 dönümdür. Bu miktar, toplam kaza merkezi arazisinin %48,4'üne eşittir.³⁵ İşlettikleri tarım arazilerinin büyüklüğüne karşılık bu kişilerin toplam temettuatları sadece 87.270 kuruştur. Bu miktar 1.045.518 kuruşluk kaza merkezi toplam temettuatının %8,3'ü kadardır. Büyük arazi işleten bu kişilerin tamamı Müslüman olup Kâtib Ali, Câmi-i Kebîr, Şeyh Sinan, Arslan Fakı ve Âb-ı Berd mahallelerinde oturmaktadırlar.³⁶ Kaza merkezindeki arazilerin büyük kısmı ashâb-ı arazi, erbâb-ı ziraat ve ashâb-ı çiftlikâat olarak nitelendirilen şahıslara aittir. Meslekleri bu şekilde belirtilen kişilerden (Dokuzu ashâb-ı çiftlik, 76'sı erbâb-ı ziraat olmak üzere bunlar toplam 85 kişidir) 13 kişinin elinde 12.777 dönüm arazi bulunmaktadır. Bu durumda kaza merkezindeki 34.070 dönümlük arazinin %37'si bu kişilere ait demektir. Ancak erbâb-ı ziraat olarak yazılan kişilerin hepsinin büyük arazi işlettiklerini söylemek de mümkün değildir. İkiisi hariç (bkz EK-1) bu kişilerin hangi çiftliklere sahip olduğu defterlerde belirtilmemiştir. Ancak ortak ekilen arazilerde hissedarlara dair verilen bilgilerden ve temettuat defterleri fonundan bu çiftliklerin hangileri olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu bilgilere göre, kaza çevresinde İlhan Çiftliği, Minmak Çiftliği, Hacı Osman Çiftliği, Katırlı Çiftliği, Baylar Çiftliği, Süleyman Ağa Çiftliği, Kavaklıdere Çiftliği, Akkeçili Çiftliği, Sobran Çiftliği, Köse Ali Çiftliği, Subaşı Çiftliği, Çeşneli Çiftliği, Musa Ağa Çiftliği, Çakırca Ali Çiftliği ve Davudlu Çiftliği olmak üzere

³⁵ XX. Yüzyıl başındaki tarım yapılan alanların ortalama büyüklüğü 40-80 dönüm arasındadır. Vilayetlerdeki büyüklük için bkz. Güran, a.g.e., s. 82

³⁶ Bu kişilerin meslekleri, oturdukları mahalleler, işlettikleri arazilerin miktarları, toplam temettuatları, vb bilgiler için bkz Tablo EK-1

re toplam 15 çiftlik vardır.³⁷ Aynı dönemle ilgili olarak Demirci üzerine yaptığımız araştırmada, bu türden çiftliklere ve çiftlik sahiplerine rastlanmamıştır.³⁸ Buna göre Alaşehir'de çiftlik tipi ziraî işletme biçiminin yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

3-Arazilerin İşletilme Biçimi

Kazadaki ekilebilir arazinin %48'inin 24 kişinin elinde olması, kazada büyük ölçekli arazilerin var olduğunu göstermektedir. Bu durumda, bu büyük araziler nasıl işletilmektedir? Temettuat defterleri bu sorunun bir kısmına cevap verebilecek bilgiler içermektedir. Şahısların ekmiş oldukları arazilerden kaldırdıkları ürünün paylaşımı için yapılan işlemlerden, işletme yönteminin ne olduğu tahmin edilebilmektedir. Bu işlemlerden çıkarılan sonuçlara göre, kazada uygulanan işletme yöntemlerinden başlıcası, ortaklık ve kiraya vermedir. Bundan başka herhangi bir kimse ile ortaklık yapmayı kendi arazisini işleten kişiler de mevcuttur. Yapılan bu ortaklık biçimlerine örnek verecek olursak, Câmî-i Kebîr mahallesinden Nurullah Oğlu Mehmed Ağa'nın 75 dönümlük tarlasından elde edilen hasılat 240 kuruştur. Bundan 24 kuruşluk öşür (%10) çıkarılmış geri kalan 216 kuruş ise 108'er kuruş olarak iki ortak arasında paylaşılmıştır. Mehmed Ağa'nın bundan başka, ortak olduğu iki kişiden daha gelen 524 ve 435 kuruşluk tarla geliri bulunmaktadır. Bunlar da ilave edildiğinde Mehmed Ağa'nın 1260/1844-45 yılında tarla ürünleri geliri 1.167 kuruşa ulaşmıştır.³⁹ Yine 900 dönüm nadas, 500 dönüm ekili tarlası bulunan Afşarlı Süleyman Ağa'nın 1261 yılı tarla gelirleri 6.311 kuruş olup, bu gelir 20 farklı kişiden gelen hisselerden meydana gelmiştir. Süleyman Ağa'nın bu gelirinden öşür düşülmediği görülmektedir. Bu da, öşürün ortaklar üzerinden alındığını göstermektedir.⁴⁰ Defterlerde şahısların ortaklık biçimlerinin şeklini açıklayacak fazlaca bilgi bulunmamaktadır. Arazi sahiplerinden bir kısmı işleyemedikleri toprakları kiraya vermektedirler. Bu şekilde kira geliri elde edilen arazinin miktarı 2.126 dönüm olup, tamamı 53 parçadır. Bu miktar 34.070 dönümlük toplam arazinin %6,2'si kadardır. Elinde ekecek arazisi olmayan kişiler tarla kiralamaktadırlar. Kazada şahısların kiraladıkları tarla 66 parça olup bunların büyüklüğü 853 dönümdür. Bu da 34.070 dönümlük kaza merkezi arazisinin %2,5'i kadardır. Kişiler kiraladıkları tarlalarda da ortaklık usulü ile tarım yapmaktadırlar. Mesela, Kara Veli Oğlu Berber Mehmed, kiraladığı 10 dönümlük tarlayı ve Perişancı Oğlu Yani de 45 dönümlük araziye birer kişi ile ortak olarak işlemektedir.⁴¹

³⁷ Belirtilen sıra ile bu çiftliklere ait defter numaraları: BOA. ML.VRD. TMT, Defter No: 1407, 1408, 1417, 1419, 1420, 1421, 1422, 1424, 1428, 1429, 1445, 1447, 1453, 1463, 1467.

³⁸ Gökmen, a.g.e., s. 244

³⁹ BOA. ML. VRD. TMT., 1430, s. 20

⁴⁰ BOA. ML. VRD. TMT., 1412, s. 16

⁴¹ BOA. ML.VRD.TMT., 1465, s. 3; 1462, s. 2

Gazi

Akademik
Bakış

221

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

Tablo-3 Arazilerin İşletilmesinde İşletme Sahiplerinin Edindikleri Ortak Sayıları

Ortak Sayısı	Bir	İki	Üç	Dört	Beş	Altı	Ye-di	Sekiz	Do-kuz	On	On Altı	On Yedi	Yirmi Bir	Toplam
Ortaklık Yapan Kişilerin Sayısı Toplam Ortak İçindeki %	128 %41,9	82 %26	40 %13,1	23 %7,5	11 %3,6	6 %1,9	3 %0,9	3 %0,9	1 %0,3	2 %0,6	3 %0,9	1 %0,3	2 %0,6	305

Kaynak: *Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.*

Ortaklık yaparak arazi işletenlerin %81,9'u 1-3 arasında değişen sayıda ortak edinmişlerdir. 9 ile 21 arasında değişen sayıda ortak edinen kişi sayısı dokuzdur. Bu kişilerin ekserisi büyük arazileri ellerinde bulunduranlardır. Bu kişiler ve ortak sayıları şu şekildedir: Kâtib Ali'den Hacı Himmet Ağa'nın dokuz, Câmi-i Kebîr'den 580 dönüm arazisi olan beratlı câmi hatip ve müderrisi Hacı Ağa'sı Oğlu Hacı Mustafa Efendi'nin 10; aynı mahalleden 1034 dönüm arazileri olan Kasap Oğlu Hacı Halil Efendi ile imam Mehmed Efendi'nin 17; 2500 dönüm mezru tarlası ve 500 dönüm otağı olan erbâb-ı çiftlikât Berberzâde Hacı Mehmed Ağa'nın 21; Şeyh Sinan'dan erbâb-ı ziraat Damgacı Oğlu Hacı Salih Ağa'nın 16; Âb-ı Berd'den erbâb-ı ziraat Paşazade Küçük Mehmed Beğ'in 15; aynı mahalleden Afşarlı Süleyman Ağa'nın 20; Tepecik'ten İlcikoğlu Çakır Mehmed ve Halil'in 10 ve Kazgân'den Kirli Oğlu Hacı Halil'in ise 16 ortağı bulunmaktadır.⁴² Ortaklık yapılan kişilerin Alaşehir merkez mahallelerinde, köylerinde, etraftaki çiftliklerde oturan kişilerden ve aşiretlere mensup şahıslardan olduğu görülmektedir. Müslümanlar ve gayrimüslimler de ortaklaşa arazi işletmektedirler. Mesela, Tepecik mahallesinden İlcik Oğlu Çakır Mehmed ve Halil'il on ortağından biri Perişancı Yani'dir.⁴³ Yine talebeden Hafız Kara Ahmed Efendi'nin Güzel Papas mahallesinden Horos Köylü kefereden 216 kuruşluk alacağı hisse bulunmaktadır.⁴⁴ Yine Elhizar mahallesinden Karaveli Oğlu Berber Mehmed, Turunçlu mahallesinden Sarıkız Bahçivan Yani ile ortaklık yapmıştır.⁴⁵

İmparatorluk genelinde de büyük arazi sahipleri topraklarını kiralamak, ortak edinmek ve kendi çiftliklerini işletmek için süreklî ve geçici ücretli emek kullanmak gibi yöntemlerden biri veya birkaçını uygulayarak işlemektedirler. Küçük toprak sahipleri ise, büyük toprak sahiplerinin işlemedikleri veya işle-

⁴² BOA. ML.VRD.TMT. 1423, s.15; 1430, s.21, 22; 1432, s.19; 1438, s.9; 1412, s.6, 28; 1427, s.12; 1403, s.14

⁴³ BOA. ML. VRD. TMT, 1427, s. 12

⁴⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 1459, s. 5

⁴⁵ BOA. ML. VRD. TMT. 1465, s. 3

temedikleri topraklarını kiralarak ziraat yapmaktadırlar.⁴⁶ Yapılan kiracılık ve ortaklık anlaşmalarının şekli ise toprak sahibinin ve kiracının gücüne, toprağın niteliğine ve geleneğe göre yöreden yöreye farklılık gösterebiliyordu. Ancak genellikle devlete vergi ödenip tohum, koşum aleti ve hayvanları için ödenen para ayrıldıktan sonra ürün eşit olarak paylaştırılıyordu.⁴⁷ Alaşehir temettuatlarında, yapılan ortaklıkların şeklini açıklayabilecek iki yerde şu şekilde bilgi vardır: Kadı Sinan mahallesinden Çavuş oğlu Hacı Mehmed'in ortaklarından birisi için “*merkûmun tohuma kudreti olmadığından iktizâ iden tohumu Hacı Himmet Ağa'dan ahz idüb iştirâkenden*” şeklinde alacağı belirtilmiştir.⁴⁸ Şeyh Sinan mahallesinden Ali Ağazade Mehmed Beğ'in tarla gelirlerinden hissesi olanlardan biri için ise “*ashâb-ı tohum mahalleden Hacı Musazade Hafız Mustafa Efendi hissesi*” denilerek kendisine verilecek olan 4.114 kuruş yazılmıştır.⁴⁹ Bu şahsa verilen miktar, 8.228 kuruşluk ürün gelirinin yarısı kadardır. Demek ki, bu kişi tohum vererek üretime yarı yarıya ortak olmuştur. Kazada şahısların bazısının emeğini, bazısının arazisini, bazısının da tohum ve koşum hayvanı vererek ortaklık yaptığı tahmin edilebilir.

4-Kazada Ziraatı Yapılan Ürünler ve Bunlara Ait Öşür Miktarları

Kazaya ait temettuat defterlerine göre, toplam arazi içindeki tarla, bağ ve bahçe arazilerinin payını tespit etmek mümkün iken, bu alanlarda ziraatı yapılan her ürün için ne kadar arazi kullanıldığını belirlemek mümkün olmamaktadır. Zira, araziler ziraatı yapılan ürüne göre değil tarla, bağ ve bahçe olarak belirtilmiştir. Ziraatı yapılan ürünlerin neler olduğu ise aşar vergisine konu olan ürünlerden anlaşılmaktadır. Buradaki bilgilere göre kazada, buğday (hınta), arpa (şair), bakla, burçak, darı ve susam gibi hububat ürünleri; üzüm, tütün (duhan) ve pamuk (penbe) gibi ticarî ürünler; soğan, soğan tohumu ve sarımsak gibi bahçe bitkileri ve bostan yetiştirilmektedir. Bunlar dışında kestane, ceviz ve zeytin de yetiştirilen ürünler arasındadır. Aşağıdaki alt başlıklarda kazada yetiştirilen bu ürünlerle bunlardan alınan aşar vergisine dair bilgiler verilmiştir.

a-Hububat Ürünleri ve Bunların Öşürleri

Kazada hububat olarak ziraatı yapılan ürünler buğday, arpa, bakla, susam, burçak ve darıdır. Bu ürünler üzerinden alınan toplam öşür miktarı 9.202 kuruştur. Bunun 5.173 kuruşu (%56,2) buğdaya, 2.509 kuruşu (%27,2) arpaya, 780 kuruşu

⁴⁶ Quataert, *a.g.m.*, s. 1560; Halil İnalçık, Karaosmanzade Hüseyin Ağa'nın çiftliklerinde uygulanan ortaklık şekillerini şu şekilde belirtmiştir: 1- Ürünün tamamı çiftlik sahibine gitmekte, işçilere aynî ve nakdî ödeme yapılmaktadır. 2-Birinci türden tarlalarla reayaya kiralanen tarlaların bir arada olduğu karma sistemde ise kira aynî veya nakdî olarak toplanmaktadır. 3- Çiftlikteki tüm tarlalar köylüye kiralanmaktadır. Giles Veinstein, “Çiftlik Tartışması Üzerine”, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak), (Çev. Zeynep Altok), TV y., İstanbul 1998, s. 51

⁴⁷ Pamuk, *a.g.e.*, s. 107

⁴⁸ BOA. ML. VRD. TMT. 1432, s. 18

⁴⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1438, s. 34

(%8,4) susama, 262 kuruşu (%2,8) darıya, 12,5 kuruşu (0,1) burçağa aittir. Kazadaki 79 kişi buğday, 65 kişi arpa, 23 kişi bakla, 22 kişi susam, 11 kişi darı ve iki kişi de burçak öşrü vermiştir. Bunlar toplam 202 kişi olup 1356 hane içerisindeki payları %14,8'dir. Bu rakam, kazada hububat üreten kişilerin sayıca fazla olmadığını ve ziraatının belli sayıdaki insan tarafından yapıldığını göstermektedir. Hububat ziraatındaki ağırlıklı pay arpa ve buğdaydadır. Aşağıdaki tabloda kaza merkezinde hububat öşrü verenlerin sayısı ile toplam öşür miktarları gösterilmiştir.

Tablo-4 Kaza Merkezinde Hububat Öşrü verenlerle Verdikleri Öşürün Miktarı

Ürünleri Çeşidi	Hınta	Şair	Bakla	Susam	Darı	Burçak	Toplam
Öşrü Veren Kişi Sayısı	79	65	23	22	11	2	202
Öşür Kuruş	5.173	2.509,5	465	780	262	12,5	9202
Toplam Gelir	51.730	25.095	4.650	7.800	2.620	125	92020
Behir Kilesi (Kuruş)	8	4	5	20	5	5	
Toplam Üretim	6.466 Kile	6.273 Kile	930 Kile	19,5 Kile	524 Kile	25 Kile	14.237

Kaynak: *Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.*

9.202 kuruşluk hububat öşrü kaza tahıl ürünleri bedelinin 1/10 olduğundan, kazanın toplam hububat gelirini elde etmek için bu miktarın 10 katını almak gerekmektedir. Bu şekilde hesaplama yapıldığında, kazanın toplam hububat ürünleri geliri 92.020 kuruş demektir. Kazada tarım ürünlerinden %10 öşür alındığı defterlerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Hububat ekilen arazileri, mezru, gayr-i mezru ve nadas olarak hesap edersek bunların toplamı 27.186 dönümdür. Bu da 34.070 dönümlük arazinin %79,7'si demektir. 1909 yılı Ziraat Nezareti istatistiklerine göre yapılan hesaplamalarda, bu oran Aydın'da %72,8, Konya'da %90,6 ve Erzurum'da %99, Sivas'ta %92,5'tir.⁵⁰

b- Bağ Arazileri ve Bağ Öşrü Miktarı

Bağcılık ve bahçecilik tarla tarımına göre emek-yoğun faaliyet olup nüfusun yoğun olduğu yerleşim alanlarının etrafında oldukça yaygındır.⁵¹ Ekim alanları küçük de olsa, Alaşehir'de kazada en yaygın olarak yapılan ziraat biçimi bağcılıktır. Kaza genelinde 724 parça (1.636,5 dönüm) bağ arazisi bulunmaktadır ki, bunların 15-20 tanesi hariç her biri bir haneye aittir. 10-15 civarında hanenin elinde ikinci bir bağ bulunması, aynı evi paylaşan ikinci bir mükellefin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Şahısların sahip oldukları bağların büyüklükleri birbirinden farklı olup bunların genelde kaçar dönüm olduğu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁵⁰ Güran, a.g.e., s. 77

⁵¹ Güran, ag.e., s. 79

Tablo-5 Kazadaki Bağ Arazilerinin Büyüklüğü

Bağ Büyüklüğü (Dönüm)	Bağ Sayısı	724 Parça Bağ İçindeki %'si	Bağ Büyüklüğü (Dönüm)	Bağ Sayısı	724 Parça Bağ İçindeki %'si
0,5-1	161	22,2	4,5-5	16	2,2
1,5-2	318	43,9	5,5-10	22	3
2,5-3	136	18,7	11-20	3	0,4
3,5-4	68	9,3	Toplam 724 parça		

Kaynak: Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.

Beş on hanede birden fazla bağ bulunduğunu kabul edersek, 700 civarındaki hanenin her birinde bir bağ olduğunu söyleyebiliriz. Bu da kazadaki 1356 haneden yaklaşık %50'sinde küçük de olsa bir bağ olduğunu göstermektedir. Bu bağ arazilerinin %66'sı 0,5-2 dönüm arasındaki bir büyüklüğe sahiptir. Sadece üç kişinin 10 dönüm üzerinde bağı bulunmaktadır. Bu şahıslardan Kazgânî mahallesinden Berber Kılıcı Beşe Oğlu Berber Hacı Süleyman'ın 10, Tepecik mahallesinden Emine Hatun'un 12, İbrahim Çelebi'den Hacı Ömer Oğlu Mehmed'in 12 dönüm bağı bulunmaktadır.⁵² Bağla ilgili 678 kişinin öşür vergisi kaydedilmiştir. Bu sayı yukarıda verdiğimiz 724 parça olan bağ sayısının altındadır. Bunun sebebi bazı bağların yeni dikilmesinden ve bazılarının da gelirinin kaydedilmemesinden kaynaklanmaktadır. 678 kişinin ödediği toplam bağ öşrü miktarı 9.161 kuruştur. Bu miktar az bir farkla hububat öşrüne yakın bir rakamdır. 34.070 dönümlük kaza merkezi arazisinin 1.636 dönümlük (%4,8) kısmından bu kadar öşür geliri elde edilmesi, bağcılığın kaza tarımındaki ve ekonomisindeki ağırlığını göstermektedir. Üretilen bu üzümün ne kadarının dışarıya satıldığını, iç piyasaya sürüldüğünü ve aile içi tüketimde kullanıldığını bilemesek de, 1850'lerden sonra bu ürünün Batı Anadolu'dan yapılan ihracatında önemli bir artış olduğu bir gerçektir.⁵³

c- Bahçe ve Bostan Ürünleri İle Bunların Öşürleri

Anadolu'da yerleşim alanlarının sulak bölgeleri ile şehre ve kasabaya yakın, sulanmaya elverişli arazilerinde genellikle bahçe ve sebze ziraatı yapılmaktadır.⁵⁴ Bu genellemenin Alaşehir'deki sebze bahçeleri için de doğru olduğu düşünülebilir. Kazada büyüklükleri genellikle 1,5-2 dönüm arasında değişen bahçeler vardır. En büyük bahçe ashâb-ı çiftlik İsmail Ağa'ya ait olup defterde *sebze bahçesi* şeklinde belirtilmiştir.⁵⁵ Bahçe öşrü olarak belirtilen 103, soğan öşrü olarak 37, soğan tohumu öşrü olarak 15 ve sarımsak öşrü olarak 3 vergi kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, bahçe öşürlerinin miktarı 1.286 kuruş; so-

⁵² BOA. ML. VRD. TMT., 1403, s. 3; 1427, s. 8; 1467, s. 2

⁵³ Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri (1812-1914)", Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Cilt 2 (1600-1914), (Ed. Halil İnalcık vd.), (Çev. Ayşe Berktaş vd.), Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 968

⁵⁴ Aydın Yalçın, Türkiye İktisat Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1979, s. 234

⁵⁵ BOA. ML. VRD. TMT., 1423, s. 14

ğan öşürlerinin miktarı 1.233 kuruş (bir kıyye⁵⁶ soğan 0,25 kuruş); soğan tohumu öşürlerinin miktarı 261 kuruş (bir kıyye soğan tohumu 5 kuruş) ve sarımsak öşürlerinin miktarı ise 30 kuruştur (bir kıyye sarımsak 1 kuruştur). Bu öşür miktarları 10 ile çarpıldığında 12.330 kuruşluk soğan (49.320 kıyye=63.425 kg), 2.610 kuruşluk soğan tohumu (522 kıyye=671 kg), 300 kuruşluk da sarımsak (300 kıyye=385kg) geliri elde edilmiş olur. Kaza tarım arazisi içinde bostan ekimi için dönümü belirtilmiş arazi yoktur. Ancak öşür gelirleri içerisinde bostan öşrü bulunmaktadır ki bu da bazı kişilerin kavun ve karpuz yetiştirdiğini göstermektedir. Kazada 67 kişiye ait bostan öşrü mevcut olup bunların toplam miktarı 1.955 kuruştur.

d- Tütün ve Pamuk Ziraatı İle Bu Ürünlerin Öşürleri

Osmanlı ülkesinde tütün 1605 tarihinden itibaren üretilmeye, 1688-1689 yılından itibaren de vergilendirilmeye ve üretilen tütünden tarım ürünlerinde olduğu gibi öşür alınmaya başlanmıştır.⁵⁷ XIX. yüzyılda ihraç değeri yüksek olan ziraî ürünlerin önemlileri arasında buğday, arpa, kuru üzüm, incir, ham ipek, afyon, pamuk yanında tütün de yer almaktadır.⁵⁸ Ekim alanlarının büyüklüğü belirtilmemekle birlikte, kazada bazı şahıslar tütün ziraatı yapmaktadır. Öşürle ilgili kayıtlardan 68 kişinin bu ürünün ziraatını yaptığı ve toplam 3.551 kuruş öşür ödediği anlaşılmaktadır. Bu miktarı 10 ile çarptığımızda 35.510 kuruşluk bir tütün geliri söz konusudur. Tütünün kıyyesi de 2 kuruş olduğuna göre kazada yılda toplam 17.755 kıyye (22.832 kg) tütün üretiliyor demektir. Pamuk üretimine gelince, sadece 16 kişi bu ürünü yetiştirmekte ve toplam 271 kuruş öşür vermektedir. Bu miktarın 10 katı alındığında 2.710 kuruşluk pamuk üretimi söz konusudur. Bir kıyye pamuk da 0,8 kuruş olduğuna göre,⁵⁹ toplam pamuk üretimi 3.387 kıyye demektir (4.356 kg). Üzüm, pamuk ve tütüne dair yukarıda verilen bilgilerden kaza tarımında buğdaydan sonra üzümün daha sonra ise tütünün önemli yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Pamuğun ise ziraatı yok denecek kadar azdır.

e- Kestane, Ceviz ve Zeytin Üretimi ve Bunların Öşürleri

Kestane, kayıngillerden olup, meyvesi yanında hafifliği ve sertliği sebebiyle ke-restesi kıymetli bir orman ağacıdır. Aşırı soğuktan etkilenen bu ağaç 1000 metrenin altındaki alanlarda yetişmektedir.⁶⁰ Alaşehir'in uygun iklim yapısı kestante ve ceviz üretimine imkân vermektedir. Nitekim defterlerde 67 kişiye ait kestante, 13 kişiye ait ceviz öşrü görülmektedir. Bu iki üründen kestantenin 446, cevizin ise 271 kuruş öşür vergisi vardır. Bu miktarlar 10 ile çarpıldığında kestantede 4.460, cevizde 2.710 kuruşluk bir üretim söz konusudur.

⁵⁶ 1,283 kg

⁵⁷ Abdurrahman Vefik, Tekâlif Kavaidi, İkinci Kısım, Kanaat matbaası, 1330, s. 312-313; Ziya Karamursal, Osmanlı Mali tarihi Hakkında Tetkikler, TTK y., Ankara, 1989, s. 195

⁵⁸ Donald Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda...", s. 1558

⁵⁹ BOA. ML. VRD. TMT., 1430, s. 21

⁶⁰ Öngör, a.g.e., s. 940

Kaza merkezinde 15 mahallede oturan, toplam 69 kişide 822 kestane ağacı vardır. Bu, kaza merkezindeki 1356 haneden %5'inde kestane ağacı olduğunu göstermektedir. Kestane ağacına sahip şahıslardan, 23 tanesinde 1-5 arasında (%33,3), 18'inde 6-10 arasında (%26), 11'inde 11-15 arasında (%15,9), 12'sinde 16-20 arasında (%17,3) değişen sayıda kestane ağacı bulunmaktadır. Alaşehir'de en fazla kestane ağacı (84 adet) Güzel Papas mahallesinden mesleği kuyumcu olan Bali Oğlu Bendeli'ye aittir.⁶¹ Bu şahıstan sonra en fazla kestane ağacı Şeyh Sinan mahallesinden Tıngır Oğlu Kara Mehmed yetimi Süleyman'ın vasiyesi Ayşe Hanım'a ait olup sayısı 42'dir.⁶² Kazada, Turunçlu, Âb-ı Berd, Şeyh Sinan ve Câmî-i Kebîr mahallelerinde oturan dört kişiye ait toplam 34 zeytin ağacı bulunmaktadır.⁶³ Bu durum, zeytin ziraatının kaza merkezinde yaygın olmadığını göstermektedir.

f- Kök Boya Ziraatı ve öşrü

Anadolu'da, boya kökü ve akdiken gibi boya maddeleri üretimi ve satışı 1860'lara kadar iyi durumda iken, kimyevi boyaların icadı ile bu tarihten sonra bu ürünlerin eski önemi kaybolmuştur.⁶⁴ Alaşehir'de sadece bir kişi (çizmecî esnafı) 2,5 dönümlük arazide kök boya ziraatı yapmaktadır. Bu kişinin boyadan elde ettiği yıllık kazanç ise 550 kuruştur.⁶⁵ Alaşehir'de durum böyle iken, aynı yıllarda Demircideki ekilebilir arazilerin %21'inde kök boya ziraatı yapılmaktadır.⁶⁶ Alaşehir halkının bu ürünün ziraatını yapmamasının nedeni, diğer ürünlere göre getirisinin az olması olabileceği, arazi yapısının uygunsuzluğu da neden olmuş olabilir. Çünkü bu bitki en iyi kireçli, kumlu ve killi topraklarda yetişmektedir.

g- Kazadaki Tarım Ürünleri Öşrünün Toplam Miktarı

Alaşehir kaza merkezi tarımına dair buraya kadar verdiğimiz bilgileri özetleyecek olursak, tarım ürünlerinden elde edilen 25.545 kuruşluk öşrün 9.202 kuruşu (%36) hububata; 9.161 kuruşu (%35,8) bağ ürünlerine; 3.551 kuruşu (%13,9) tütüne; 2.810 kuruşu (%11) bahçe bitkilerine; 446 kuruşu (1,7) kestane; 271 kuruşu (%1) pamuğa; 51 kuruşu (%0,1) cevize; 48 kuruşu (%0,18) zeytine ve 5 kuruşu kök boyaya aittir. Yapılan bu sıralama, kazada hangi ürünlerin ziraatının daha fazla yapıldığını ve gelir getirdiğini göstermektedir.

C- Alaşehir Kaza Merkezinde Hayvancılık

Hayvanlar genel olarak çatal tırnaklılar ve bütün tırnaklılar şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Etinden, yününden, kılından, sütünden ve derisinden yararlanan her cins koyun, keçi, öküz, inek, manda ve canavar çift tırnaklılardan; at, beygir, kısrağ, katır ve merkep bütün tırnaklılardan kabul edilmiştir. Develer de bütün

⁶¹ BOA. ML. VRD. TMT., 1431, s. 5

⁶² BOA. ML. VRD. TMT., 1438, s. 14

⁶³ BOA. ML. VRD. TMT., 14 12, s. 16; 1430, s. 13; 1438, s. 9; 1434, s. 16

⁶⁴ Quataert, "19. Yüzyıla...", s. 968

⁶⁵ BOA. ML. VRD. TMT., 1412, s. 17

⁶⁶ Gökmen, a.g.e., s. 216

tırnaklılar arasına dahil edilmiştir.⁶⁷ Osmanlı şehir ve kasabalarında pek çok aile kendi günlük süt ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamak için birkaç sağmal koyun ve keçi beslemekteydi.⁶⁸ At, katır, deve, manda ve öküz hem binek, hem taşıma, hem de çekim aracı olarak kullanılmaktaydı. Bu hayvanlar aynı zamanda savaş lojistiği açısından ayrı bir öneme sahiptiler.⁶⁹ Kaza merkezine ait temettuat defterlerine göre, Alaşehir'de şahısların ellerinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile ulaştırma ve nakil işlerinde kullanılan hayvanlar bulunmaktadır. Defterlerde bu hayvanlarla ilgili verilen bilgiler, büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar, nakil hayvanları ve arıcılık şeklinde alt başlıklarda ele alınmıştır.

I- Büyükbaş Hayvancılık

Osmanlı Devleti'nde öküz ve manda gibi sığır cinsi hayvanlar önemli ziraat vasıtalarından kabul edildiğinden bunlar üzerine ayrıca bir vergi konulmuştur. Yalnız ihtisap resminin uygulanmasından sonra bu hayvanların alım-satımlarındaki kıymetleri üzerinden belli bir oranda vergi alınmıştır.⁷⁰

Tablo-6 Kazadaki Camus ve Kara Sığır Türünden Toplam Hayvan Sayısı

Hayvan Türü	Bu Tür Hayvana Sahip Hane Sayısı	Hanelerin Sahip Oldukları Hayvan Sayısı	Toplam Büyükbaş Hayvanlar İçindeki %
Yoz Camus	154	174	13,9
Sağman Camus	142	163	13
Camus Düğe	67	72	5,7
Camus Tosun	30	34	2,7
Camus Dana	40	49	3,9
Camus Buzağı	43	53	4,2
Camus Öküz	11	31	2,4
Sağman Kara Sığır	74	103	8,2
Yoz Kara Sığır	145	194	15,5
Kara Sığır Düğe	49	63	5
Kara Sığır Tosun	28	49	3,9
Kara Sığır Dana	30	45	3,6
Kara Sığır Buzağı	25	34	2,7
Kara Sığır Öküz	59	186	14,8
Genel Toplam	897	1250	
Camus Türündeki Hayvan Toplamı	487	576	%46
Kara Sığır Türündeki Hayvan Toplamı	410	674	%54

Kaynak: Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.

⁶⁷ Karamursal, a.g.e., s. 176

⁶⁸ Tabakoğlu, a.g.e., s. 220

⁶⁹ Yalçın, a.g.e., s. 238

⁷⁰ Vefik, a.g.e., s. 234

Alaşehir kazasında camus ve kara sığır türünde büyükbaş hayvan yetiştirilmektedir. Bu hayvanlar içerisinde sağman camus, yoz camus, camus düğe, camus öküz, camus tosun, camus dana ve camus buzağı ve bunlar yanında kara sığırın da aynı türden büyükbaş hayvanları vardı. Aşağıdaki tabloda bu iki türden sığır sayıları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tablodaki bilgilere göre, kara sığır türü hayvan sayısı camus türü hayvan sayısına göre fazladır. Kazada 103 sağman kara sığıra karşılık 163 sağman camus mevcuttur. Bu rakamlar, sütü için camus türünün daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Bu tercihin nedeni, sağman camuslar için yıllık 20, sağman kara sığırlar için 12 kuruş gelir yazılmasından da anlaşılmaktadır.⁷¹ Yazılan bu gelirlere bakılırsa, sağman camus, kara sığır ineğine göre 1,6 kat daha fazla süt vermektedir. Halk süt üretimi için tercihini camustan yana kullanırken, gücünden istifade için tercihini kara sığır öküzü yönünde kullanmaktadır. Çünkü kişilerin elindeki kara sığır öküzü sayısı camus öküzü sayısının altı katıdır. Kazada öküzü sahip hane sayısı toplamı ise 70'tir. Bu 70 hanenin her birinde de eşit sayıda öküz yoktur. Alaşehir'de 1356 hane yaşadığı hatırlanırsa, bunların sadece %5'inde arazi sürececek öküz var demektir. Tablodaki bilgiler, bazı hanelerde birden fazla büyükbaş hayvan bulunduğunu da göstermektedir.

Tablo-7 Şahısların Ellerinde Bulunan Hayvan Sayılarının Büyüklüğü

Şahısların Elindeki Hayvan Sayısı	Bir	İki	Üç	Dört	Beş	Altı	Yedi, Sekiz Dokuz	Kazadaki Toplam 1356 Hane İçindeki Yüzdesi
Yoz Camus	137	14	3					154 (%11)
Sağman Camus	125	13	4					142 (%10,4)
Camus Düğe	62	5						67 (%4,9)
Camus Tosun	26	4						30 (%2,2)
Camus Dana	34	5			1			40 (%2,9)
Camus Buzağı	34	8	1					43 (%3,1)
Camus Öküz	1	7		1		2		11 (%0,8)
Sağman Kara Sığır	48	23	3					74 (%5,4)
Yoz K. Sığır	110	27	5	1	1	1		145 (%10,6)
K. Sığır Düğe	37	10	2					49 (%3,6)
K. Sığır Tosun	18	7	1		1		1 (dokuz)	28 (%2)
K. Sığır Dana	19	8	2	1				30 (%2,2)

⁷¹ BOA. ML. VRD. TMT., 1465, s 2

Şahısların Elindeki Hayvan Sayısı	Bir	İki	Üç	Dört	Beş	Altı	Yedi, Sekiz Dokuz	Kazadaki Toplam 1356 Hane İçindeki Yüzdesi
K. Sığır Buzağı	17	7	1					25 (%1,8)
K. Sığır Öküz	8	19	12	7	5	6	1 (yedi) 1 (sekiz)	59 (%4,3)
Toplam	676	157	34	10	8	9	3	897 (%66,1)

Kaynak: Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.

Tablodaki veriler, kaza merkezindeki 1356 haneden 487'sinde camus türünden ve 189'unda da kara sığır türünden en az bir hayvan bulunduğunu göstermektedir. Şahısların ellerinde ağırlıklı olarak birer hayvan bulunmakta birlikte, iki ve üç tane bulunan aile sayısı ise 190 civarındadır. Kazadaki toplam öküz sayısı ise 217'dir. Beşin üzerinde öküzü olan 22 kişide toplam 121 çift hayvanı vardır. Bu da kazadaki öküzlerin %55,7'sinin bu kişilerin elinde olduğunu göstermektedir. Bu durumda kazada çok az kişide çift sürececek öküz var demektir.⁷²

2-Küçükbaş Hayvanlar ve Adet-i Ağnâm

Küçükbaş hayvan denilince akla koyun ve keçi gelmektedir. Bu sınıf içerisinde yer alan koyunların, kıvrıkcık, karaman, dağlıç; keçilerin de tiftik ve kıl keçisi şeklinde cinsleri mevcuttur.⁷³ Belirtilen bu cinslerden Alaşehir'de koyun ve keçi yoktur. Şahısların ellerinde az sayıda da olsa etinden sütünden ve kılından istifade ettikleri koyun ve keçi mevcuttur. Kaza merkezinde 16 mahallede oturan kişilerde az-çok küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bâlânî, Ilıca, Yaviler ve İbrahim Çelebi mahallelerinde küçükbaş hayvan sahibi gözükmemektedir. 3.859 adet küçükbaş hayvanın 598'i (%15,4) keçi türüne, geri kalan 3261'i (%84,6) koyun türüne aittir. Sağman olarak elde bulundurulan hayvan sayısı 2.222'dir (%57). Mahalleler içerisinde sayıca en fazla küçükbaş hayvan, gayrimüslim mahallelerinden Güzel Papas ve Hızır İlyas mahallelerinde vardır. Bu mahalleleri Kadı Sinan, Kiremitli ve Kâtib Ali takip etmektedir. Dört gayrimüslim mahallesinde oturan kişilerin elinde 1.583 hayvan vardır. Bu da 3.859 küçükbaş hayvan içerisinde %41'lik bir pay demektir. Bu durum, gayrimüslimler içerisinde küçükbaş hayvan yetiştirme oranının fazla olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki tabloda da küçükbaş hayvana sahip hanelerin ellerinde kaç hayvan bulunduğu gösterilmiştir.

⁷² bkz. Tablo-7 ve 8

⁷³ Karamursal, a.g.e., s. 175

Tablo-8 Şahısların Ellerinde Mevcut Hayvan Sayısı Büyüklüğü

Hanelerin Ellerinde Mevcut Hayvan Sayısı	Sağman Koyun	Yoz Koyun	Erkek Koyun	Kuzu	Sağman Keçi	Erkek Keçi	Yoz Keçi	Oğlak	Toplam
1-5	7	5	1	2	4	2	1	2	24
6-10	8	2	2	1	4	2		1	20
11-20	8	5	3	3	2			1	22
21-30	2	4	1	3	1				11
31-40	6		2						8
41-50	4	3					1		8
51-75	4	1	1	2					8
76-80								1	1
114-120	1		1						2
150-160	2								2
216	1								1
270	1								1
315					1				1
340			1						1
Toplam Hane	44	20	12	11	12	4	2	5	110

Kaynak: Alaşehir kaza merkezi mahalleleri temettuat defterleri.

Tabloda ilk göze çarpan şey, hayvan sayılarındaki dengesiz dağılımdır. 114'ün üzerinde küçükbaş hayvanı olan sadece sekiz kişi vardır. Bu kişiler içerisinde Güzel Papas mahallesinden mesleği ağıl kethüdası olarak belirtilen Kanadı Kırık Oğlu Konstantin'in yoz ve sağman 670⁷⁴; Hızır İlyas Mahallesinden Mendedire? Kethüdası Perişancı Oğlu Yani'nin 330;⁷⁵ Kadı Sinan'dan mesleği Mısırcı olan Şerbetçi oğlu Hacı Ali'nin 230;⁷⁶ Câmî-i Kebîr'den Kasaplı Oğlu Hacı Halil Efendi ve Hacı Mehmed Efendilerin 735 adet küçükbaş hayvanı bulunmaktadır. Bu dört şahsın elinde bulunan küçükbaş hayvan sayısı 1.965 olup, kazadaki 3.859 küçükbaş hayvanın %50,9'unu oluşturmaktadır. Bunların dışındaki 102 kişi geri kalan hayvanlara sahiptirler. Bu durum, küçükbaş hayvan sürülerinin belli kişilerin elinde toplandığını göstermektedir. Halk günlük süt ve süt ürünleri ihtiyacı için büyükbaş hayvan beslemeyi küçükbaş hayvana tercih etmektedir.

⁷⁴ BOA. ML. VRD. TMT., 1431, s. 26, Bu kişinin yedi devesi, bir bargiri ve iki de yoz ineği bulunmaktadır.

⁷⁵ BOA. ML. VRD. TMT., 1462, s. 2

⁷⁶ BOA. ML. VRD. TMT., 1432, s. 9

Gazi

Akademik
Bakış

231

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

Küçükbaş hayvanlar üzerinden alınan âdet-i ağnam vergisine gelince, kazada bu vergiyi 21 kişi vermiştir. Bu kişilerin ödediği ağnam resmi miktarı 862 kuruştur. Koyun ve keçiye sahip hane sayısı ağnam vergisi ödeyenlerin sayısından fazladır. Bu durumda, bu vergi bazı kişilerden alınmamış demektir. Aşar vergisi alınmamasına rağmen, sağlır ve yoz her koyun ve keçiden elde edilen yıllık gelirler hayvan sayısına göre defterlere yazılmıştır. Her bir sağman koyun için 10, yoz koyun için 4, sağman keçi için 6 ve yoz keçi için iki kuruş gelir kaydedilmiştir.⁷⁷

3-Yük ve Yolcu Taşımada Kullanılan Hayvanlar

Kaza merkezindeki halk yük ve yolcu taşımada merkep, bargir, katır, at, kısarak ve deve kullanmaktadır. Çoğu hanenin elinde ihtiyacına ve malî durumuna göre bu hayvanlardan bir veya birkaç tane vardır. Şahısların ellerinde bu hayvanlardan ağırlıklı olarak merkep ve bargir mevcuttur. Bunları sırası ile döllü ve yoz kısarak, tay, at ve deve takip etmektedir. Kaza merkezinde yük ve yolcu taşımada kullanılan hayvanların sayısı ise 1.057'dir. Bu hayvanlardan 413 hanede 572 (%54,1) merkep, 279 hanede 322 (%30,4) bargir; 29 hanede 39 (%3,6) katır; 39 hanede 62 (%5,8) yoz ve döllü kısarak bulunmaktadır. Bu rakamlar bazı şahısların ellerinde birden fazla hayvan olduğunu göstermektedir. Kaza merkezindeki hanelerden 317'sinde (%23,3) bir, 58'inde (%4,2) iki, 22'sinde (%1,6) üç ve 10'unda dört merkep; 251'inde (%18,5) bir, 19'unda (%1,4) iki, 6'sında (%0,4) üç bargir; 21'inde (%1,6) bir, altısında (%0,4) iki ve ikisinde (%0,14) üç katır bulunmaktadır. Katır hariç, diğer türlerdeki nakil hayvanlarından şahısların ellerinde dörtten fazla bulunabilmektedir. Kadı Sinan mahallesinde erbâb-ı çiftlikât Berberzade Hacı Mehmed Ağa ile Kâtib Ali'den Hacı Himmet Ağa'nın üçer ve yine Kâtib Ali'den müderris Tatarzade Abdullah Efendi'nin bir atı vardır.⁷⁸ Kaza merkezinde bu şahıslardan başka kimsede at yoktur. Ağır ve uzun yola gidecek yükleri taşımak için kullanılan deveye gelince, meslekleri devecilik olan Tepecik mahallesinden Hacı Ali Oğlu Deveci İbrahim'in yedi,⁷⁹ yine aynı mahalleden Deveci Hacı Arab Oğlu Mehmed'in 14'ü erkek, ikisi döllü ve ikisi de torum (deve yavrusu) olmak üzere toplam 18⁸⁰ ve Güzel Papas mahallesinden ağıl kethüdası Kanadı Kırık Oğlu Konstantin'in beşi erkek ve ikisi döllü olmak üzere yedi devesi bulunmaktadır.⁸¹ Kazada sadece bu şahısların elinde deve bulunmaktadır. Bu üç şahsın elinde toplam 32 deve mevcuttur. Yük ve yolcu taşımada kullanılan hayvanlarla ilgili olarak dikkati çeken bir husus, gayrimüslimlerde bargir kullanımının Müslümanlara göre fazla olmasıdır. Halkın elindeki 322 bargirden 125'i (%38,8) dört mahallede oturan 287 hanelik gayrimüslim ahâliye ait-

⁷⁷ BOA. ML. VRD. TMT., 14327, 8, 13, 17

⁷⁸ BOA. ML. VRD. TMT. 1432, s. 19, 1423, s. 3, 15

⁷⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1427, s. 9, Bu şahsın yük taşımaktan kazancı 1150 kuruştur.

⁸⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 1427, s. 10, Bu şahsın yük taşımaktan kazancı 2525 kuruştur

⁸¹ BOA. ML. VRD. TMT. 1431, s. 26

tir. Muhtemelen Müslümanlara göre ticaretle daha fazla uğraşan gayrimüslimler ticarî mallarını taşımada bu hayvanı tercih ediyor olmalıdır.

Defterlerde döllü kısarak dışında hiçbir nakil hayvanı ile ilgili gelir kaydedilmemiştir. Döllü kısarakların her biri için ise yıllık 40 kuruş kazanç yazılmıştır.⁸² Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde at, katır, deve ve merkep gibi önemli harp ve nakil vasıtası olarak kabul edilen hayvanlardan vergi alınmamış, ancak ihtisap resminin yürürlüğe girmesinden sonra bu hayvanlarla ilgili bazı vergiler konulmuştur.⁸³ Hayvancılığa dair söylenmesi gereken bir diğer husus da, kazadaki kişilerden bir kısmının hayvancılıkla doğrudan alakalı meslekleri icra etmektedirler. Bu bağlamda, kazada bir ağıl kethüdası, 19 çoban, iki deveci, dört katırcı, kira ile yük ve binek hayvanı işleten 18 kiracı ve beş de arabacı bulunmaktadır.

4-Arıcılık

Kaza halkının uğraş alanlarından biri de arıcılıktır. Kaza merkezinde 25 hane diğer uğraşları yanında arılık yapmakta olup bunların elinde değişik sayıda arı kovanı bulunmaktadır. Arıcılıkla uğraşan kişiler 12 mahalleye dağılmış durumdadır. Bu mahallelerden 9'u Müslim 3'ü ise gayrimüslimdir. Kaza merkezinde iki arı kovanı olan beş, üç kovanı olan dört, dört kovanı olan iki, beş kovanı olan yedi ve altı kovanı olan üç hane bulunmaktadır. Bunların dışında, üç hanede daha arı kovanı bulunmakta olup, bunların ellerindeki kovan sayısı 11, 13 ve 24'tür. Bu rakamlara göre, kaza merkezinde 25 hanede toplam 149 arı kovanı vardır. Arı kovanına sahip hanelerin oranı kaza merkezi toplam hane sayısının %1,8'i kadardır.

D-Alaşehir Kaza Merkezinin 1260/1844-45 Yılı Vergisi

Yukarıda, Alaşehir halkının tarım ve hayvancılık alanındaki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Peki, halk yaptığı bu faaliyetler dolayısı ile ne kadar vergi ödemiştir? Bu verginin ne kadarı tarıma ne kadarı hayvancılığa aittir? Temettuat defterleri verilerine göre, bu soruya cevap verilecektir. Kaza merkezindeki kişilere ait toplam temettuat miktarı 1.045.518, vergi-i mahsusa miktarı ise 438.047 kuruştur. Halkın 1260/1844-45 yılı toplam vergisi ise vergi-i mahsusa miktarı ile oşür vergileri toplamından oluşmaktadır. Belirtilen bu iki verginin toplamı 467.007,5 kuruştur. Bunun 438.047 kuruşu (%93,7) vergi-i mahsusaya, 27.551 kuruşu (%5,8) tarım ürünlerine, 1.107 kuruşu (%0,2) hayvan oşürlerine, 165 kuruşu değirmen harçlarına, 19,5 kuruşu da kalye? taşına ve 118 kuruşu da aşar başlığı altında verilmekle birlikte ne oşrü olduğu belirtilmeyen şeylere aittir. Tarım ve hayvan oşürleri toplamı ise 28.658'dir. Bunun da, %96,1'i tarım ve %3,9'u hayvanlardan elde edilen gelirlere aittir. Bu rakamlara göre kaza merkezindeki kişiler kazançlarının büyük kısmını tarım ve hayvancılık dışı faaliyetler-

⁸² BOA.ML.VRD.TMT. 1403, s. 10

⁸³ Vefik, a.g.e., s. 232

den elde etmektedirler. Bu değerlendirmeyi yaparken, defterlerde kayıtlı 1356 hanede yaşayan 1405 kişiden sadece %20'sinin doğrudan tarım sektörü ile ilgili alanlarda çalıştığını ve gayrimüslimlerden de cizye vergisi alındığını hatırlamak gerekmektedir.

Sonuç

XIX. yüzyılda, Avrupa'ya ihraç edilen tahıl, pamuk, tütün, kök boya, palamut ve üzüm gibi ürünlerde, Batı Anadolu Bölgesi'nin önemli bir yeri vardı. Alaşehir kazası da bu bölgenin doğusunda verimli bir ovada üzerinde bulunmaktadır. Kazanın verimli arazisi belirtilen ürünlerin tamamının ziraatına elverişli ise de, yaygın olarak tahıl, üzüm ve tütün yetiştirilmektedir. Çok az bir alanda yapılan bağcılığın getirisi hububat ürünleri getirisine hemen hemen eşittir. Halkın yarısının küçük de olsa bir bağı vardır. Şahısların ürettikleri bu üzümü nasıl değerlendirdiklerini ise tam olarak bilmiyoruz. Muhtemelen günlük tüketimde kullanıyorlardı. Ayrıca, Demirci'deki gibi pekmez üretimi yapılan şaraphanelere Alaşehir kazasında rastlanmamaktadır. İhraç ürünler içerisinde önemli yeri olan pamuk ve kök boyanın ziraatı kaza merkezinde hemen hemen yok gibidir. Buna karşılık çok fazla olmamakla birlikte, tütün ziraatı yapan kimseler bulunmaktadır. Soğan ve soğan tohumu ziraatı önemli olmalı ki, bunlara ait gelirler ayrıca kaydedilmiştir. Bu iki ürün dışında hiçbir bahçe mahsulüne ait ayrıca belirtilen gelir kaydı yoktur. Getirisi çok fazla olmamakla birlikte, günümüzde olduğu gibi bu yüzyılda da kestane şehirle anılan bir yiyecek durumundadır. Zeytin ise kazada en az yetiştirilen üründür. Kazanın tarımsal hayatında çiftlik tipi büyük işletmeler yaygındır. Bu çiftlikler kazadaki ekilebilir arazinin %50'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Bu arazileri ellerinde bulunduran şahıslar, genellikle birçok kişi ile farklı şekillerde ortaklık yaparak ziraat yapmaktadırlar. Küçük ve orta ölçekli arazilere sahip kişiler arasında da ortaklık yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu durum, arazilerin işlenmesi hususunda emek ve sermaye (tarla, tohum, öküz) yetersizliğini göstermektedir. Hayvancılığa gelince, kara sığır ve camus türü büyükbaş hayvancılık yaygındır. Sağmal camus, sağmal kara sığır ineğine tercih edilirken, kara sığır öküzü camus öküzüne tercih edilmektedir. Halkın büyük kısmında arazisini sürececek öküz mevcut değildir. Küçükbaş hayvanlar ise belli sürü sahiplerinin elindedir. Halkın elinde büyükbaş hayvan küçükbaş hayvana göre daha yaygın olarak bulunmaktadır.

Kaynaklar

Alaşehir kaza merkezine ait temettuat defterleri: BOA. ML. VRD. TMT., Defter No: 1403 (Kazgânî), 1409 (Debbâğhâne), 1414 (Bâlânî), 1418 (Eskiçarşı), 1427 (Tepecik), 1425 (Ilıca), 1423 (Kâtib Ali), 1430 (Câmi-i Kebîr), 1432 (Kadı Sinan), 1438 (Şeyh Sinan), 1446 (Yaviler), 1460 (Karaağaç), 1459 (Arslan Fakı), 1465 (Elhizar), 1412 (Âb-ı Berd), 1467 (İbrahim Çelebi), 1462 (Hızır İlyas/Gayrimüslim), 1435 (Kiremitli/Gayrimüslim), 1431 (Gü-

Görüş

- zel Papas/Gayrimüslim), 1434 (Turunçlu/ Gayrimüslim)
- AKINCI Recep, *Eski Philadelphia Bugünkü Alaşehir*, İzmir 1949
- "Alaşehir", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 2, MEB. Yayını, İstanbul 1966, s. 4-5
- ÇELEBİ Evliya, *Seyahatname*, Cilt 8, Üçdal Neşriyat, (sad. Tefik Temelkuran ve Necati Aktaş), İstanbul 1985
- DARKOT Besim, "Alaşehir", *İA*, Cilt 2, MEB. Yayını, İstanbul 1989
- DURAN Bünyamin, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Türkiye Tarımındaki Gelişmeler (1870-1914)", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, İstanbul 21-25 Ağustos 1989, TTK y., Ankara 1990, s. 319-342
- EMECEN Feridun, "Alaşehir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul, 1989, s. 342-343;
- GÖKMEN Ertan, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Demirci Kazası*, Demirci Belediyesi Yayını, İzmir 2007
- GÜRAN Tefik, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayınları, İstanbul 1998
- GÜRAN Tefik, "Ziraî Politika ve Ziraatta Gelişmeler 1839-1876", *150. Yılında Tanzimat*, (Haz. H. Dursun Yıldız), TTK y., Ankara 1992, s. 219-233
- KARAMURSAL Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK y., Ankara 1989
- ÖNGÖR Sami, *Coğrafya Sözlüğü*, MEB. Yayını, İstanbul 1961
- PAMUK Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, TV y., 2. Baskı, İstanbul 1984
- QUATAERT Donald, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri (1812-1914)", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Cilt 2 (1600-1914), (Ed. Halil İnalçık vd.), (Çev. Ayşe Berktaş vd.), Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 885-1095
- QUATAERT, Donald, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1556-1562
- SAMİ Şemseddin, *Kâmusü'l-Âlâm*, Birinci Cilt, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306
- SEZEN Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2006
- TABAKOĞLU Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah y., İstanbul, 2000
- VEFİK Abdurrahman, *Tekâlif Kavâidi*, İkinci Kısım, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1330
- VEİNSTEİN Giles, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed. Çalar Keyder, Faruk Tabak), (Çev. Zeynep Altok), TV y., İstanbul 1998, s. 36-56
- YALÇIN Aydın, *Türkiye İktisat Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1979

Gazi

Akademik
Bakış

235

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

EKLER

EK-1 Alaşehir Kaza Merkezindeki Büyük Arazi Sahipleri

Arazi Sahibinin Adı ve Unvanı	Mesleği	İşlettiği Arazi Miktarı (Dönüm)	Toplam Arazi (Dönüm)	Toplam Temettuatı	Mahalle, Defter ve Sayfa No
Berberzade Hacı Mehmed Ağa	Erbâb-ı Çiftlikât	Mezru tarla 2500+Otlak gayrimenzru 500+Bağ 1,5 Bahçe 1,5	3003	11657	Kadı Sinan 1432, s. 19
Mütevelli Hacı İsmail Ağa	Ashâb-ı Çiftlikât	Mezru tarla 750+ Nadas 1000+Sebze Bahçesi 40	1790	5614	Kâtib Ali 1423, s. 14
Afşarlı Süleyman Ağa	Ashâb-ı Çiftlik	Mezru tarla 500+ Nadas 900+Bahçe 10	1410	4575	Ab-ı Berd 1412, s. 16
Ali Ağazade Hüseyin Efendi	Ashâb-ı Çiftlik-i Sobran	Mezru tarla 618+Nadas 533+Bahçe 10+ Bağ 4	1165	1935	Şeyh Sinan 1438, s. 33
Kirli Oğlu Hacı Halil	Erbâb-ı Ziraat	Mezru tarla 577+Nadas 478+ Bağ 12	1067	5643,5	Kazgâni 1403, s. 14
Kasap Oğlu Hacı Halil Ef ve Hacı Mehmed Efendi	Beratlı ders-i âm, müderris ve Pazar Camii imamı	Mezru tarla 1030+Bağ 4	1034	3201	Câmi-i Kebir 1430, s. 21
Ali Ağazade Mehmed Beğ	Ashâb-ı Çiftlik-i Çakırca Ali	Mezru Tarla 1000+Bahçe 30	1030	3232	Şeyh Sinan 1438, s. 34
Çavuş Oğlu Hacı Mehmed	Erbâb-ı Çiftlikât	Mezru tarla 350+Nadas Tarla 400, Bağ 4	754	2640	Kadı Sinan 1432, s. 18
Hacı İmam Oğlu Abdullah Efendi	Erbâb-ı Ziraat	Mezru tarla 350+ Nadas 300+ Bağ 1,5	651,5	4191	Şeyh Sinan 1438, s. 33
Damgacı Oğlu Hacı Salih Ağa	Erbâb-ı Ziraat	Mezru Tarla 634+Bahçe 5+ Bağ 10	649	3769	Şeyh Sinan 1438, s. 9
Hacı Ağası Oğlu Hacı Mustafa Efendi	Beratlı Yağhane Câmiî hatibi ve müderrisi	Mezru tarla 578+Bağ 2,5	580,5	2145	Câmi-i Kebir 1430, s. 22
Mısırcı Hacı Mehmed Ali	Mısırcılık	Mezru tarla 580	580	2075	Arslan Fakı 1459, s. 4
Adalalı Oğlu Mısırcı Hacı Mehmed	Mısırcı	Mezru tarla 466+Zeytin Bahçesi 2+Bahçe 1,5+ Bağ 7	456,5	2993	Ab-ı Berd 1412, s. 14
Takacı Oğlu Hacı Halil	Mısırcı	Mezru tarla 450+ Bağ 3	453	1780	Ab-ı Berd 1412, s. 33
Paşazade Büyük Mehmed Beğ	Ashâb-ı Çiftlik	Mezru tarla 450	450	1505	Ab-ı Berd 1412, s. 31
Mehmed Dede Oğlu	Erbâb-ı Ziraat	Mezru tarla 430+ Bağ 5	435	1079	Arslan Fakı 1459, s. 7
Hacı Musazadeler Hafız Mustafa Ef. ve Kardeşi Ahmed ve Mehmed Ef.	Erbâb-ı Ziraat	Mezru tarla 369+ Bahçe 3+ Bağ 3	375	4865	Şeyh Sinan 1438, s. 35
Kirli Oğlu Mehmed Ağa	Debbağ	Mezru Tarla 308,5 +bağ 3	311,5	1300	Kazgâni 1403, s. 10
Hacı Kabur? Oğlu Muhtar Hacı İbrahim	Erbâb-ı Ticaret	Mezru tarla 310	310	1636	İbrahim Çelebi 1467, s. 2
Hacı Himmet Ağa'	Ashâb-ı Çiftlikât	Not: Kazanın en fazla temettuatı olan kişidir. Bağ 2	2	21675	Kâtib Ali 1423, s. 15
Toplam			16504,5	87270,5	

Kaynak: Alaşehir Kaza merkezi Mahalleleri temettuat defterleri